

ДОКТРИНА НАУКИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ГЕНЕЗА ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ У ХХ СТ.

А. ГЕТЬМАН
*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри екологічного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

Сучасне суспільство не може існувати без науки. Людство перебуває на порозі створення наближеної до дійсності віртуальної реальності та прогнозування різних варіантів оптимальної еволюції суспільства за допомогою інформаційних технологій та ресурсів.

Науково-технічний, інформаційний і технологічний стрибок людства за останні півстоліття змінив суспільство і можливості людства, вніс корективи в уявлення про майбутнє.

За даними А. Тоффлера, до 1500 р. в Європі за рік видавалося близько 1 000 книг, у 1950 р. — 120 тис. книг, а до середини 60-х років ХХ ст. у Європі стали видавати близько 1 000 книг щоденно [1, 26].

Сучасні комп'ютерні технології, всеохоплююча світова інформаційна мережа Інтернет формують новий рівень виробництва і миттєвого розповсюдження інформації, з яким неможливо порівняти всі попередні.

Наука та знання — це сила, влада, засіб стійкого прогресуючого розвитку сучасного суспільства, але в сучасній літературі простежується достатньо обережне ставлення до можливості сформулювати вичерпне визначення (поняття) науки. Залежно від дослідницьких контекстів наука розуміється як соціальний інститут, форма духовного виробництва, спосіб пізнання, система знань, діяльність із виробництва та організації знань тощо [2, 78].

У науковій літературі існують різні точки зору на момент (межу) відліку науки в суспільному житті людини: наука існувала завжди, оскільки «органічно присутня» в практичній і пізнавальній діяльності людини; наука виникла у Давній Греції у V ст. до н. е., коли вперше відбулося поєднання знання з його обґрунтуванням; становлення науки розпочинається у Західній Європі в XII–XIV ст. і пов'язане з актуалізацією математики і дослідницького знання; наука закладається

у XVI–XVII ст. працями Й. Кеплера, Х. Гюйгенса й особливо Г. Галілея і І. Ньютона, які створили «першу теоретичну модель фізики мовою математики»; наука виникла в першій третині XIX ст. з об'єднанням дослідницької діяльності й вищої освіти [3, 156].

Але незалежно від дати свого виникнення, наука в XX ст. зробила стрімкий і потужний крок, уявлення про зміст якого ще попереду. Наука сьогодення, зокрема й юридична, виконує в суспільстві низку функцій, які виходять далеко за межі лише пізнання. Вона відіграє пізнавальну, освітню, виховну, інформаційно-накопичувальну, практично-відновлювальну, а також критичну роль у своєчасному створенні умов для відтворення, реформування політичної і правової систем, їх інститутів тощо [4, 4].

У цьому розумінні еколого-правова наука як складова юридичної науки посідає чільне місце у суспільному житті людини й має різні рівні: фундаментальний, методологічний, філософсько-правовий, загальний теоретичний, галузевий теоретичний, прикладний. У контексті цієї статті еколого-правова наука розглядається на фундаментальному рівні. Її необхідно розуміти як систему знань та ідей про екологічне право та його інститути (право власності на природні ресурси та природокористування, екологічна безпека, правова охорона довкілля, юридична відповідальність за екологічні правопорушення тощо), кінцевою метою якої є розробка доктрини екологічного права, дослідження відповідних теоретичних та методологічних проблем екологічного права і законодавства, формування його основного понятійного апарату, наукових категорій, якими користується й оперує екологічне законодавство, аналіз ролі держави в реалізації екологічних функцій та екологічної політики.

До предмета еколого-правової науки належать не лише норми та інститути цієї галузі права, а й дослідження еколого-правових відносин, що врегульовані іншими галузями законодавства (екологічне управління, екологічний податок, податки та збори за спеціальне використання природних ресурсів, екологічне страхування, міжнародне природоохоронне співробітництво тощо), їх специфіка, підстави виникнення, розвитку і припинення.

Важливим завданням науки екологічного права повинно стати вивчення основ екологічного законодавства як чинної й такої, що розвивається, нормативно-правової системи, яка спирається на прогностичні оцінки і перспективні програми соціально-економічного розвитку держави; обґрунтування системної основи і принципів побудови, дії та розвитку екологічного права; чітке визначення критеріїв правового регулювання; розроблення механізму забезпечення дії екологічного закону; забезпечення функціонування екологічного права та законодавства щодо виконання умов проведення державних реформ в економічній, соціальній, судовій, адміністративній та інших сферах; удосконалення екологічного права та законодавства у межах підготовки механізму врівноваження «викликів» глобалізаційних процесів, що можуть мати негативний вплив на взаємодію «суспільство — природа»; розроблення рекомендацій щодо оптимізації процесу підготовки, прийняття та реалізації екологічних законів [5, 3].

Наука повинна презентувати оновлення екологічного права, сучасну наукову концепцію та доктрину його розвитку в умовах економічного і соціального сьогодення, співвідношення з іншими галузями права, пріоритетні напрями законотворчої діяльності у цій сфері суспільних відносин на найближчу та віддалену перспекти-

ву, послідовність прийняття екологічних законів з урахуванням економічних, соціальних, політичних викликів.

Золотими літерами слід викарбувати слова О. Колбасова, який у своєму заповіті екологам проголосив тезу про те, що екологічне право повинно відіграти колосальну історичну роль — стати протиположністю для решти права, що перебуває на сторожі майнового достатку і поєднаної з ним влади [6, 90].

Таким чином, еколого-правова наука повинна чітко усвідомлювати своє значення для подальшого розвитку екологічного права та законодавства, бути інструментарієм виробництва й організації знань у системі «довкілля — суспільство — людина» на сучасному етапі розвитку української державності.

Упродовж усієї історії свого становлення та розвитку наука екологічного права спиралася на теоретичні та методологічні дослідження учених-правознавців у сфері земельних (на початку 20–40 років ХХ ст.), а потім — лісових, водних, гірничих правовідносин (40–60-ті роки ХХ ст.) і нарешті — правовідносин у сфері охорони природи (кінець 50-х — 70-ті роки ХХ ст.). Це є логічним та закономірним явищем в її наукознавчій доктрині.

На думку вчених, земельне, водне, лісове, гірниче право (як складові сучасного екологічного права) виникає на основі декрету «Про землю», яким було передбачено націоналізацію земель, вод, надр та лісів. Натомість випереджальний розвиток земельного права та деякі інші фактори призвели до того, що довгий час водне, гірниче та лісове право теоретично розглядалися як складові земельного права в широкому сенсі, тобто як об'єднуючої галузі, до складу якої вони входили, а також і безпосередньо земельне право у вузькому сенсі, що регулювало саме земельні правовідносини [7–12]. Про це свідчить, зокрема, і той факт, що в

постанові Всеросійського центрального виконавчого комітету від 30 жовтня 1922 р. «Про введення в дію Земельного кодексу» зазначалося, що лісовий кодекс, проект якого на той час розроблявся, необхідно розглядати як продовження Земельного кодексу [13]. Така теоретична конструкція, на думку учених-правознавців, не відповідала реальному розвитку законодавства, але значною мірою підтримувалася правозастосовною практикою та, що особливо важливо, практикою викладання цих дисциплін у юридичних закладах освіти за програмами земельного права, де передбачалися питання використання та охорони надр, вод, лісів.

Наголошуючи на великій значущості для регулювання земельно-правових відносин декрету «Про землю», М. Казанцев зазначав, що виникнення та розвиток радянського природоохоронного законодавства було започатковано в перші роки Радянської влади [14, 6–14]. Ця думка є поширеною в юридичній літературі. Зокрема, як вважають російські вчені, екологічне право спочатку формувалося у межах диференційованого (поресурсового) підходу до проблем охорони навколишнього середовища і природокористування. На першому етапі правовим регулюванням були охоплені відносини, що виникали у зв'язку з використанням деяких природних ресурсів і, передусім, земельних, лісових та гірничих відносин; і лише в середині ХХ ст. у результаті усвідомлення суспільством глобальних і національних проблем у сфері забруднення та деградації навколишнього середовища, підвищення негативного антропогенного впливу на здоров'я людини, став формуватися інтегрований, екосистемний підхід, що об'єднав проблеми охорони довкілля і природокористування в єдину галузь права [15, 3].

Цю тезу підтверджує та кількість наукових публікацій, які вийшли друком у першій та другій половині ХХ ст. і торкалися відповідних проблем земельного, водного, лісового та надрового права і правової охорони довкілля. Серед перших наукових статей, які були присвячені питанням правового регулювання, використання та охорони природних ресурсів, можна назвати працю О. Колбасова «Радянське законодавство про охорону природи за 40 років» [16, 37–46]; збірник наукових статей за редакцією Г. Полянської «Охорона природи Російської Федерації в радянському законодавстві» [17]; працю В. Григор'єва «Правова охорона природи в СРСР» [18, 75–84] та інші, які були надруковані наприкінці 50-х років минулого століття.

Але слід зазначити, що деякі питання загальнотеоретичного змісту використання та охорони довкілля досліджувалися в юридичній літературі і до зазначеного періоду. Зокрема, у 1949 р. у «Вчених записках ЛДУ» друкується стаття Л. Дембо з історії земельного права, яка мала надзвичайно важливе методологічне значення для подальшого розвитку не лише науки земельного, а й водного, лісового та надрового права. Аналізуючи проблеми регулювання земельно-правових відносин першими декретами, положеннями та кодексами радянської влади, автор свідомо досліджує матерію взаємозв'язку та взаємообумовленості цих відносин та відносин із використанням надр, вод і лісів. Зокрема, автор вважав, що право використання надр тісно пов'язане з правом використання земельної поверхні (право землекористування). Тому правовий режим надр є складовою всього земельно-правового режиму. Однією з найважливіших проблем законодавства про надра є визначення прав підприємств і установ, які займа-

ються промисловою розробкою корисних копалин, на земельні ділянки, на яких здійснюється така розробка, а також розмежування правомочностей між підприємствами, що займаються видобутком копалин, і землекористувачами у тих випадках, коли земельна ділянка використовується одночасно для розробки надр та в інших цілях (наприклад, у сільському господарстві) [19, 201–206].

На початку 50-х років ХХ ст. було проведено наукове дослідження інституту права власності на природні ресурси. На думку О. Карасса, всі землі в межах території СРСР є виключно державною власністю, тобто належать нероздільно всьому народу, організованому в соціальну державу. Всі землі, незалежно від їх цільового призначення, входять до складу єдиного державного земельного фонду і становлять єдиний об'єкт права державної соціалістичної власності. Цей висновок підтверджується теоретичними напрацюваннями науки земельного права [20, 36–37].

Поряд із наведеною О. Карасом точкою зору на земельну державну власність, на особливий науковий інтерес заслуговує висловлена ним думка стосовно права державної власності на тваринний світ, який перебуває у дикому (природному) стані як у межах, так і поза межами державних кордонів. Як вважав учений, риба та інші біоресурси у відкритих водоймах, дикі звірі і птахи в лісі не є нерухомою частиною відповідної території як, наприклад, родовища корисних копалин або деревинна чи чагарникова рослинність; вони можуть вільно пересуватися не лише територією держави, а й переходити державні кордони. На підставі наведеного автор робить висновок, що рухливість і неможливість індивідуалізації кожного окремого екземпляра виключає можливість їх

визнання державною власністю в той час, коли вони фактично перебувають за межами держави. З огляду на те, що ці обставини створюють певні перепони для правильної юридичної конструкції права державної власності на зазначені об'єкти, неможливо визнавати диких звірів, птахів, рибу та біоресурси господарським майном. Усі природні багатства СРСР належать радянському народу і є державною загальнонародною власністю. Тільки такий висновок, на його думку, відповідає загальним основам радянського права. Що стосується такої складової природних ресурсів, як звірі, птахи і риби в їх природному (дикому) стані, то вони можуть бути визнані державною соціалістичною власністю лише в тих випадках, якщо перебувають на території СРСР [20, 36–37].

Ця теза знайшла широку підтримку у колах учених-правознавців, які досліджували проблеми права власності на природні ресурси, що не могли бути індивідуалізованими (тваринний світ — дикі тварини, рибні ресурси, птахи тощо).

Початок 60-х років ХХ ст. знаменує собою перший комплексний етап розвитку науки екологічного права. Він був пов'язаний із поштовхом, який отримали наукові дослідження того часу, обумовлені прийняттям в усіх союзних республіках колишнього СРСР законів про охорону природи (Закон «Про охорону природи УРСР» було прийнято 30 червня 1960 р.) та включенням у програму навчального курсу «Радянське земельне право» для студентів юридичних факультетів розділу «Правова охорона природи».

У 1960 р. В. Григор'єв надрукував статтю «Правова охорона природи в СРСР», в якій із посиланням на законодавство навів поняття охорони природи в широкому та вузькому аспектах. На його думку, охорона природи в

широкому розумінні — це постійне і всебічне піклування про охорону флори, фауни, води, повітря і ґрунту. Охорона природи у вузькому аспекті розглядається як охорона природних ресурсів (тварин, рослин, деяких ділянок природи), що становлять господарську, наукову і культурну цінність, та здійснюється шляхом організації державних заповідників і заказників, метою яких є збереження типових природних ландшафтів із їх рослинним та тваринним світом у природному стані [18, 77].

У 1961 р. виходить друком наукове видання О. Колбасова «Охорона природи по радянському законодавству» [21], яке мало на меті дослідження прийнятих у союзних республіках законів «Про охорону природи». Автор визначає та наводить поняття «охорона природи» та «правове забезпечення охорони природи». На його думку, охорона природи — це сукупність заходів, спрямованих на організацію раціонального використання сил природи, на захист, відновлення і примноження її багатств. Правове забезпечення охорони природи розумілося як законодавче визначення підстав та умов користування природними благами з урахуванням їх збереження і відновлення, а також у встановленні юридичної відповідальності за порушення правопорядку, передбаченого з метою охорони природи.

Поява серед навчально-методичної літератури навчальних посібників «Правова охорона природи в СРСР» [22] та «Правова охорона природи в СРСР» [23], мала на меті усунення прогалин у викладанні в юридичних вишах держави спецкурсу «Правова охорона природи». На думку авторів посібників, студенти, які закінчують юридичні вищі навчальні заклади, повинні обов'язково знати законодавство про охорону природи та практику

його застосування. Питання про те, вводити чи не вводити обов'язковий курс охорони природи, вже не є дискусійним. Обов'язковий курс «Права охорона природи» з методичних міркувань у практиці викладання може бути об'єднаний із курсом земельного права. Не заперечується можливість перетворення курсу «Земельне право» в курс «Земельне право і охорона природи».

Але означена обставина з викладанням відповідної навчальної дисципліни стала суттєвим підґрунтям для розвитку науки в кардинально новому, досі недослідженому напрямку вивчення закономірностей та особливостей комплексного розвитку правового регулювання у використанні та охороні навколишнього природного середовища (природи) як єдиного організму. Вперше в юридичній літературі проголошується теза про те, що всі об'єкти природи взаємно пов'язані і впливають одне на одного. Взаємозв'язок і взаємообумовленість, які існують між об'єктами природи, викликають необхідність проведення комплексної охорони природи в усьому її багатоманітті, як живої, так і неживої [23, 5].

У досліджуваних працях визначається наукове поняття «правової охорони природи». Остання розглядається як встановлена законом система заходів, спрямованих на організацію охорони природи і раціональне використання, відтворення та примноження її ресурсів [22, 16].

Разом із тим законодавство про охорону природи, на думку авторів, є продовженням земельного законодавства. Зокрема, якщо земельне законодавство охоплює собою норми, що регулюють землекористування, користування надрами, лісами і водами, то законодавство про охорону природи містить у собі норми, які спрямовані на забезпечення їх раціонального

використання, збереження, відновлення та примноження. Законодавство про охорону природи крім норм земельного права охоплює норми, які відносяться до інших галузей законодавства, передусім адміністративного (контроль за охороною об'єктів природи, планування використання природних багатств), цивільного (притягнення до цивільної відповідальності за шкоду, нанесену довкіллю) та ін. [23, 12–13].

У юридичну літературу вперше вводиться термін «природоохоронне законодавство» [22, 18], яке на довгі роки стане домінуючим у науковій дискусії стосовно існування комплексної галузі права із назвою «природоохоронне право».

У праці О. Колотинської були визначені головні принципи правової охорони природи, до яких відносилися: охороні підлягають всі природні багатства, які використовуються у господарському обігу, а також ті, які не експлуатуються; природні ресурси підлягають кількісному та якісному обліку; планування у використанні природних ресурсів; інтенсивне охоплення природних ресурсів господарською експлуатацією за наявності контролю і раціонального їх використання та відтворення; відповідальність за порушення законів про раціональне використання природних ресурсів та їх охорону [23, 13].

До об'єктів, які підлягають правовій охороні, автори досліджуваних праць віднесли: ґрунти, надра, води, ліси та іншу природну рослинність, зелені насадження у населених пунктах, типові ландшафти, рідкісні та визначні пам'ятки природних об'єктів (заповідники, заказники), курортні території, тваринний світ (корисна дика фауна), атмосферне повітря [22, 18–30].

Аналізуючи питання виникнення та розвитку законодавства про охоро-

ну природи, М. Казанцев дійшов висновку, що довгий час правові норми про охорону природи за загальним правилом включалися у земельне, водне, лісове і гірниче законодавство. Таке становище необхідно змінювати у бік створення спеціальних законодавчих актів, спрямованих на комплексну охорону природи та охорону особливо цінних об'єктів природи [22, 38–49].

Важливим кроком на шляху до подальшого розвитку науки про використання та охорону природних ресурсів у наукових дослідженнях стала ідея про необхідність кодифікації нової галузі права — природоохоронного, природоресурсного права (а в майбутньому екологічного права або права навколишнього природного середовища) та його кодифікації у формі основ, законів, кодексів, які повинні мати відповідну назву. На початку 60-х років науковці досить обережно висловлюють свої міркування та погляди на цю проблему. Так, аналізуючи питання правової охорони природи в СРСР, В. Григор'єв доходить висновку, що у зв'язку із кодифікацією законодавства про землю, її надра, води і ліси необхідно в проектах законів сформулювати перелік принципових положень не лише про охорону лісів і водойм, а й про охорону природи в широкому аспекті, у тому числі і про охорону заповідників, курортних місцевостей, об'єктів тваринного та рослинного світу, пам'ятників природи. Загальні принципи охорони природи повинні бути викладені в загальносоюзному законі про охорону природи [18, 83–84].

На думку М. Казанцева, законодавство про охорону природи є складовою земельного законодавства, яке включає також законодавство про землекористування, а також про користування надрами, лісами і водами. У законодавстві про охорону природи містяться і деякі норми, що належать до інших

галузей права (перш за все адміністративного права). Формою кодифікації законодавства про охорону природи М. Казанцев вважав «Основи законодавства про охорону природи (на рівні колишнього СРСР) та кодекси про охорону природи (на рівні колишніх союзних республік)» [24, 16].

Обережність висловлювань у наведених В. Григор'євим та Н. Казанцевим поглядах на проблему формування та кодифікації законодавства про охорону природи вбачається, на наше переконання, у тому, що автори не запропонували назви цього законодавства. Більш того, законодавство про охорону природи продовжувало розглядатися як складова земельного законодавства і в той же час пропонувалася його загальнодержавна та республіканська кодифікація поряд із кодифікацією безпосередньо земельного, водного, лісового законодавства та законодавства про надра. Це були суперечливі й не досить обґрунтовані пропозиції.

Але вже наступні наукові дослідження зазначених проблем суттєво змінили підхід до питання формування нової галузі законодавства екологічного спрямування та форми його кодифікації. Важливе місце у цьому належить колективному дослідженню, яке було проведено групою співробітників Всесоюзного інституту юридичних наук та опублікованому у вигляді збірки статей «Правові питання охорони природи в СРСР» у 1963 р. за редакцією Г. Полянської. У передмові до цього видання терміном «природоохоронне» законодавство позначається законодавство про охорону природи. Цей термін також використовується Г. Полянською для визначення назви своєї статті — «Закони про охорону природи — нова форма природоохоронного законодавства» [25, 17–56], де автор зазначає, що прийняття законів про охорону природи союзних респуб-

лік (1957–1963 рр.) стало передумовою для формування нової правової форми радянського законодавства, спрямованого на охорону природи. Відповідаючи на питання, які подальші шляхи вдосконалення природоохоронного законодавства, Г. Полянська зазначила, що беззаперечним є положення про необхідність збереження і розвитку спеціалізованого законодавства про землю, ліси, води та надра, яке повинно бути кодифіковано на рівні Союзу РСР та союзних республік. Що стосується природоохоронного законодавства, то формою його кодифікації, на думку Г. Полянської, повинні стати розробка та прийняття Закону про охорону природи СРСР [25, 54].

Термін «природоохоронне» законодавство було сприйнято й іншими вченими-правознавцями, які займалися проблемою законодавства про охорону природи. Зокрема, аналізуючи питання розвитку законодавства про охорону природи, О. Колбасов зазначав, що чинне радянське природоохоронне законодавство має на меті вдосконалення використання земель, лісових ресурсів, їх збереження та відновлення, раціональне використання та охорону водних ресурсів [26, 41]. Він підтримав ідею Г. Полянської про прийняття Закону про охорону природи СРСР, розробку проекту якого, на думку вченого, необхідно здійснювати разом із проведенням робіт із кодифікації земельного, водного, надрового і лісового законодавства [26, 47].

Аналізуючи питання земельного права та посилаючись на думку інших учених-правознавців, М. Осипов відносить природоохоронне право до однієї із самостійних галузей інтегрованої галузі права — «Права природокористування» [27, 87].

На науковій конференції з питань охорони природи, яка відбулася у

червні 1969 р. в Інституті держави і права АН СРСР (нині — Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України), серед інших проблем обговорювалася й проблема охорони природи як предмет спеціальних правових наукових досліджень. На думку О. Колбасова, стан наукових досліджень у цій сфері ще не є задовільним. З метою подальшого підвищення ролі правової науки було рекомендовано зосередити увагу на проблемах загальної теорії правової охорони природи, співвідношення господарсько-економічних та правових аспектів охорони природи, вдосконалення природоохоронного законодавства.

На думку Г. Аксеньонка, який також брав участь у цій конференції, вдосконалення законодавства про охорону природи повинно здійснюватися у двох правових формах: у формі Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про охорону природи та у формі кодексів союзних республік про охорону природи [28, 152].

Подальше вирішення питань науки законодавства про охорону природи (науки про природоохоронне законодавство), обґрунтування наукових засад інтеграції, систематизації та кодифікації законодавства про охорону довкілля отримало своє втілення у деяких наукових статтях М. Казанцева, які були видані у середині 60-х років ХХ ст.

У науковій статті «Про наукові засади диференціації і інтеграції законодавства, що регулює використання та охорону природних ресурсів» М. Казанцев робить висновок про те, що відбулася значна диференціація законодавства, яке регулює використання природних ресурсів. Поряд із земельним законодавством досить чітко визначилося водне, лісове законодавство та законодавство про надра. Самостійного значення набуває природоохоронне зако-

нодавство. Але поряд з уже існуючою диференціацією необхідна й інтеграція законодавства, що регулює використання і охорону природних ресурсів в цілому, тобто необхідно об'єднати в одне ціле ті норми права, які є загальними для регулювання використання всіх природних ресурсів, а також регулювання їх охорони.

Вперше у науковій юридичній літературі автором зазначеної статті пропонується розробка та прийняття Закону про використання природних ресурсів та їх охорону. У цьому законі, на думку М. Казанцева, необхідно навести основні положення, які є початковими і визначальними для конкретних галузей законодавства, що спеціально регулюють використання конкретних об'єктів природи (земля, води, ліса, надра тощо), а також їх охорону. Метою цього закону повинно стати раціональне використання природних ресурсів та їх охорона як загальнонаціонального надбання [29, 4].

Наведені наукові дослідження проблем охорони природи були

продовжені вченими-правознавцями, які займалися вивченням правових ідей охорони довкілля в союзних республіках. Серед наукових праць, присвячених питанням охорони природи, що з'явилися у середині 60-х років ХХ ст., необхідно назвати праці Н. Тітової [30], В. Мунтяна [31], Х. Шварца та Ю. Тютєкіна [32], Н. Ломсадзе [33], С. Константініді [34].

Поняття правової охорони природи, яке наводилося у зазначених наукових працях, мало практично тотожний із попередніми зміст і визначало останню як встановлення такого правового режиму деяких видів природних об'єктів чи їх комплексів, який виключає їх господарську експлуатацію і направлений на збереження цих об'єктів та комплексів у їх природному стані [34, 37].

Наукові дослідження проблем використання та охорони природних ресурсів були продовжені у 70-ті роки, а особливого піку набули у 80–90-х роках ХХ ст., але їх дослідження — це окрема тема майбутніх публікацій.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Тоффлер А. Футурошок. — СПб., 1997.
2. Яковлев В. А. Бинарность ценностных ориентаций науки // Вопросы философии. — 2001. — № 12. — С. 77–86.
3. Канке В. А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия. — М., 2000.
4. Шолпан Тлепина. Эволюция государственно-правовой науки в Казахстане (1930–1991 гг.). — Алматы, 2005.
5. Бринчук М. М. Концепция развития экологического законодательства Российской Федерации. — СПб., 2009.
6. Колбасов О. С. Завещание экологам // Журнал российского права. — 2000. — № 5/6. — С. 89–90.
7. Казанцев Н. Д. Законодательные основы земельного строя в СССР. — М., 1971.
8. Каландадзе А. М. Земельно-правовой режим царской России накануне Великой Октябрьской социалистической революции // Ученые записки ЛГУ. Серия юрид. наук. — Л., 1951. — Вып. 3. — № 129.
9. Кикоть В. А. Земельное законодательство России до Великой Октябрьской социалистической революции // Земельное право : учеб. — М., 1969. — С. 3–16.
10. Коловангин П. М. Собственность на землю в России: История и современность. — СПб., 2003.
11. Подпальный П. Н. Вопросы приусадебного землепользования в городах и поселках городского типа. — Харьков, 1957.
12. Рябов А. А. Охрана права государственной собственности на природные ресурсы СССР. — Казань, 1982.
13. СУ РСФСР. — 1922. — № 68. — Ст. 901.
14. Казанцев Н. Д. Правовая охрана природы в СССР. — М., 1967.
15. Жаворонкова Н. Г., Зиновьева О. А. История развития земельного, природоресурсного и экологического права // История юридических наук в России : сб. ст. / под ред. О. Е. Кутафина. — М., 2009. — С. 3–26.

16. Колбасов О. С. Советское законодательство об охране природы за 40 лет // Изд. ВУЗов. Правоведение. — 1958. — № 1. — С. 37–46.
17. Охрана природы Российской Федерации в советском законодательстве : сб. ст. / отв. ред. Г. Н. Полянская. — М., 1959.
18. Григорьев В. К. Правовая охрана природы в СССР // Сов. гос-во и право. — 1960. — № 3. — С. 76–84.
19. Дембо Л. И. История советского земельного права // Ученые записки ЛГУ. Серия юридич. наук. — 1949. — Вып. 2. — С. 201–206.
20. Карасс А. В. Право государственной социалистической собственности (объекты и содержание). — М., 1954.
21. Колбасов О. С. Охрана природы по советскому законодательству. — М., 1961.
22. Казанцев Н. Д., Колотинская Е. Н. Правовая охрана природы в СССР : учеб. пособие. — М., 1962.
23. Колотинская Е. Н. Правовая охрана природы в СССР : учеб. пособие / под ред. Н. Д. Казанцева. — М., 1962.
24. Казанцев Н. Д. О правовом регулировании охраны природы // Вестник МГУ: Серия право. — 1961. — № 1. — С. 14–19.
25. Полянская Г. Н. Законы об охране природы — новая форма природоохранительного законодательства // Правовые вопросы охраны природы в СССР : сб. ст. / отв. ред. Г. Н. Полянская. — М., 1963. — С. 17–56.
26. Колбасов О. С. Правовая охрана природы в СССР // Сов. гос-во и право. — 1967. — № 9. — С. 38–43.
27. Осипов Н. Т. Некоторые теоретические вопросы советского земельного права // Вопросы современного развития советской юридической науки. Научная конференция. Тезисы докладов. — Л., 1968. — С. 86–87.
28. Веденин Н. Н. Охрана природы в СССР // Сов. гос-во и право. — 1969. — № 10. — С. 151–153.
29. Казанцев Н. Д. О научных основах дифференциации и интеграции законодательства, регулирующего использования и охрану природных ресурсов // Вестник МГУ. Серия X. Право. — 1965. — № 2. — С. 3–7.
30. Титова Н. И. Охорона природи Української РСР. — Л., 1965.
31. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. — К., 1966.
32. Шварц Х. И., Тютюкин Ю. И. Правовая охрана природы Молдавии. — Кишинев, 1964.
33. Ломсадзе Н. С. Правовое регулирование природы в Грузинской ССР. — Тбилиси, 1964.
34. Константиноиди С. С. Правовая охрана природы в Казахской ССР. — Алма-Ата, 1971.

REFERENCES

1. Toffler A. Futuroshok [Future Shock], Saint Petersburg, 1997.
2. Yakovlev V. A. Binarnost tsennostnykh orientatsiy nauki [Binarity of Value Orientations of Science], *Voprosy filosofii*, 2001, no. 12, pp. 77–86.
3. Kanke V. A. Osnovnye filosofskie napravleniya i kontseptsii nauki. Itogi XX stoletiya [Main Philosophical Trends and Concepts of Science. Results of the XX Century], Moscow, 2000.
4. Sholpan Tlepina. Evolyutsiya gosudarstvenno-pravovoy nauki v Kazakhstane (1930–1991 gg.) [Evolution of the National Legal Science in Kazakhstan (1930–1991)], Almaty, 2005.
5. Brinchuk M. M. Kontseptsiya razvitiya ekologicheskogo zakonodatelstva Rossiyskoy Federatsii [Concept of Development of Environmental Legislation of the Russian Federation], Saint Petersburg, 2009.
6. Kolbasov O. S. Zaveshchanie ekologam [Testament to Environmentalists], *Zhurnal rossiyского prava*, 2000, no. 5/6, pp. 89–90.
7. Kazantsev N. D. Zakonodatelnye osnovy zemelnogo stroya v SSSR [Legislative Grounds of Land System in the USSR], Moscow, 1971.
8. Kalandadze A. M. Zemelno-pravovoy rezhim tsarskoy Rossii nakanune Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii [Land Legal Regime of Tsarist Russia Before the Great October Socialist Revolution], *Uchenye zapiski LGU. Seriya yurid. Nauk*, Leningrad, 1951, Issua 3, no. 129.
9. Kikot V. A. Zemelnoe zakonodatelstvo Rossii do Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii [Land Legislation of Russia Before the Great October Socialist Revolution], *Zemelnoe pravo*, Moscow, 1969, pp. 3–16.
10. Kolovangin P. M. Sobstvennost na zemlyu v Rossii: Istoriya i sovremennost [Land Ownership in Russia: Past and Present], Saint Petersburg, 2003.
11. Podpalnyy P. N. Voprosy priusadebnogo zemlepolzovaniya v gorodakh i poselkakh gorodskogo tipa [Issues of Homestead Land Use in Cities and Townships], Khakov, 1957.
12. Ryabov A. A. Okhrana prava gosudarstvennoy sobstvennosti na prirodnye resursy SSSR [Protection of Rights to State Ownership of Natural Resources of the USSR], Kazan, 1982.
13. *SU RSFSR*, 1922, no. 68, Article 901.
14. Kazantsev N. D. Pravovaya okhrana prirody v SSSR [Legal Protection of Nature in the USSR], Moscow, 1967.

15. Zhavoronkova N. G., Zinoveva O. A. Istoriya razvitiya zemelnogo, prirodoresursnogo i ekologicheskogo prava [History of the Land, Natural Resource and Environmental Law], *Istoriya yuridicheskikh nauk v Rossii*, Moscow, 2009, pp. 3–26.
16. Kolbasov O. S. Sovetskoe zakonodatelstvo ob okhrane prirody za 40 let [Soviet Legislation on the Protection of Nature Within 40 Years Period], *Izd. VUZov. Pravovedenie*, 1958, no. 1, pp. 37–46.
17. Okhrana prirody Rossiyskoy Federatsii v sovetskom zakonodatelstve [Protection of Nature of the Russian Federation in Soviet Legislation], Moscow, 1959.
18. Grigorev V. K. Pravovaya okhrana prirody v SSSR [Legal Protection of Nature in the USSR], *Sov. gos-vo i pravo*, 1960, no. 3, pp. 76–84.
19. Dembo L. I. Istoriya sovetskogo zemelnogo prava [History of the Soviet Land Law], *Uchenye zapiski LGU. Seriya yuridicheskikh nauk*, 1949, Issua 2, pp. 201–206.
20. Karass A. V. Pravo gosudarstvennoy sotsialisticheskoy sobstvennosti (obekty i sodержanie) [Law of Socialist State Property (Objects and Essence)], Moscow, 1954.
21. Kolbasov O. S. Okhrana prirody po sovetskomu zakonodatelstvu [Protection of Nature under the Soviet Legislation], Moscow, 1961.
22. Kazantsev N. D., Kolotinskaya E. N. Pravovaya okhrana prirody v SSSR [Legal Protection of Nature in the USSR], Moscow, 1962.
23. Kolotinskaya E. N. Pravovaya okhrana prirody v SSSR [Legal Protection of Nature in the USSR], Moscow, 1962.
24. Kazantsev N. D. O pravovom regulirovanii okhrany prirody [On Legal Regulation of the Protection of Nature], *Vestnik MGU: Seriya pravo*, 1961, no. 1, pp. 14–19.
25. Polyanskaya G. N. Zakony ob okhrane prirody — novaya forma prirodookhranitel'nogo zakonodatelstva [Law on the Protection of Nature — a New Form of Environmental Legislation], *Pravovye voprosy okhrany prirody v SSSR*, Moscow, 1963, pp. 17–56.
26. Kolbasov O. S. Pravovaya okhrana prirody v SSSR [Legal Protection of Nature in the USSR], *Sov gos-vo i pravo*, 1967, no. 9, pp. 38–43.
27. Osipov N. T. Nekotorye teoreticheskie voprosy sovetskogo zemelnogo prava [Some Theoretical Issues of the Soviet Land Law], *Voprosy sovremennogo razvitiya sovetskoy yuridicheskoy nauki. Nauchnaya konferentsiya. Tezisy dokladov*, Leningrad, 1968, pp. 86–87.
28. Vedenin N. N. Okhrana prirody v SSSR [Protection of Nature in the USSR], *Sov. gos-vo i pravo*, 1969, no. 10, pp. 151–153.
29. Kazantsev N. D. O nauchnykh osnovakh differentsiatsii i integratsii zakonodatelstva, reguliruyushchego ispolzovaniya i okhranu prirodnykh resursov [On Scientific Basis of Differentiation and Integration of Legislation Regulating the Use and Protection of Natural Resources], *Vestnik MGU. Seriya X. Pravo*, 1965, no. 2, pp. 3–7.
30. Titova N. I. Okhorona pryrody Ukrainskoi RSR [Protection of Nature of the Ukrainian SSR], Lviv, 1965.
31. Muntian V. L. Pravova okhorona pryrody Ukrainskoi RSR [Legal Protection of Nature of the Ukrainian SSR], Kyiv, 1966.
32. Shvarts Kh. I., Tyutekin Yu. I. Pravovaya okhrana prirody Moldavii [Legal Protection of Nature of Moldova], Kishinev, 1964.
33. Lomsadze N. S. Pravovoe regulirovanie prirody v Gruzinskoy SSR [Legal Regulation of Nature in the Georgian SSR], Tbilisi, 1964.
34. Konstantinidi S. S. Pravovaya okhrana prirody v Kazakhskoy SSR [Legal Protection of Nature in the Kazakh SSR], Alma-Ata, 1971.

Гетьман А. П. Доктрина науки екологічного права: генеза теоретичних досліджень еколого-правових проблем у ХХ ст.

Анотація. У статті розглядається генеза наукових досліджень, які були проведені вченими-правознавцями з проблем права власності на природні ресурси, забезпечення раціонального природокористування та відтворення об'єктів довкілля, охорони навколишнього природного середовища. Особлива увага приділяється питанням систематизації та кодифікації природоресурсного та природоохоронного законодавства ХХ ст. У цьому сенсі наука екологічного права розглядається як система знань та ідей про екологічне право та його деякі інститути, кінцевою метою якої є аналіз його відповідних теоретичних і методологічних проблем, формування понятійного апарату, наукових категорій, якими користується і оперує екологічне законодавство, визначення ролі держави в реалізації екологічної політики.

Ключові слова: наука екологічного права, доктрина екологічного права, право власності на природні ресурси, право природокористування, охорона довкілля, систематизація та кодифікація екологічного законодавства.

Гетьман А. П. Доктрина науки экологического права: генезис теоретических исследований эколого-правовых проблем в XX ст.

Аннотация. В статье рассматривается генезис научных исследований, которые были проведены учеными-правоведами по проблемам права собственности на природные ресурсы, обеспечения рационального природопользования и воспроизводства объектов природы, охраны окружающей природной среды. Особое внимание уделяется вопросам систематизации и кодификации природоресурсного и природоохранительного законодательства XX ст. В этом аспекте наука экологического права рассматривается как система знаний и идей об экологическом праве и его отдельных институтах, конечной целью которой является анализ его соответствующих теоретических и методологических проблем, формирование понятийного аппарата, научных категорий, которыми пользуется и оперирует экологическое законодательство, определение роли государства в реализации экологической политики.

Ключевые слова: наука экологического права, доктрина экологического права, право собственности на природные ресурсы, право природопользования, охрана окружающей природной среды, систематизация и кодификация экологического законодательства.

Hetman A. Doctrine of Environmental Law Science: Genesis of Theoretical Studies of Environmental and Legal Issues in the XX century

Annotation. The article deals with the genesis of scientific studies conducted by legal scholars on the issues of ownership of natural resources, securing rational nature management and reproduction of environmental objects, protection of environment. Particular attention is paid to the systematization and codification of natural resource and nature protection legislation of the XX century. In this aspect the science of environmental law is considered a system of knowledge and ideas on environmental law and its particular institutions, the ultimate goal of which is to analyze relevant theoretical and methodological problems, formation of the conceptual instrument, scientific categories used and employed in environmental legislation, definition of the role of a state in environmental policy implementation.

Key words: science of environmental law, doctrine of environmental law, ownership of natural resources, law of nature management, environmental protection, systematization and codification of environmental legislation.

Пропонується навчальний посібник:

Право довкілля (екологічне право) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. І. Федорович, М. Я. Ващишин [та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. — К. : Ін Юре, 2010. — 401 с.

У навчальному посібнику на основі чинного законодавства та практики його застосування розкриваються основні інститути сучасного права довкілля. Матеріал подається з позиції нових підходів щодо багатьох концептуальних положень цієї галузі вітчизняного права.

Буде корисним для усіх, хто вивчає відповідний курс у вищих закладах освіти, а також для науковців-правників, екологів та практикуючих у сфері охорони й використання довкілля юристів.

Замовляйте видання за телефоном:

0(44) 537-51-11

або електронною поштою:

sales@inyure.kiev.ua

http://shop.inyure.kiev.ua